

Հայկական ՄԱՂ

Ժողովրդական հասարակական քաղաքական օրգանները

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԻՆԵՐԱԼԱՅԻՆ ՀԱՐԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ս. ՄԿՐՏՉՅԱՆ

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների 'ակադեմիայի ակադեմիկոս

Մեր երկրի սոցիալիստական տնտեսության հետագա հզոր վերելքի հետ կապված վիթխարի խնդիրների հաջող լուծումը նշանակալից շափով կախում ունի հայտնաբերված հարուստ միներալա-հումքային ռեսուրսների արագ յուրացումից և նրանց հետագա ընդլայնումից:

Ժողովրդական տնտեսության զարգացման գործում շատ կարևոր դեր է հատկացվում Հայկական ՍՍՌ-ին, որի ընդերքը հարուստ է զանազան տեսակի օգտակար հանածոներով:

Սովետական կարգերի հաստատումից հետո, անցած տարիների ընթացքում, ռեսպուբլիկայի տերիտորիայի վրա պլանաչափ և սխեմատիկ կերպով կատարված երկրաբանական-հետախուզական աշխատանքների շնորհիվ հայտնաբերվել են պղնձի, կապտի, ցինկի, ոսկու, մոլիբդենի և այլ մետաղների արդյունաբերական հանքավայրեր, ինչպես նաև զանազան տեսակի ոչ մետաղային հումքի հանքավայրեր: Նրանց բազայի վրա ստեղծվել են բազմաթիվ ձեռնարկովթյուններ և զարգացել ժողովրդական տնտեսության զանազան ճյուղեր:

Ռեսպուբլիկայի իսկական գանձարանը դարձավ Հայաստանի հարավային մասը՝ Զանգեզուրը: Այստեղ պղնձի հանքանյութերի հանույթը և պղնձի հալումը գոյություն ունեն շատ հին Ժամանակներից: Սալայն Զանգեզուրի հարստությունները, ինչպես պետք է, հայտնաբերվեցին միայն վերջերս, երբ հայտնագործվեցին և հետախուզվեցին պղնձա-մոլիբդենային խոշորագույն

հանքավայրեր և սկսվեց նրանց արդյունաբերական յուրացումը: Ներկայումս հայտնաբերված պղնձա-մոլիբդենային հանքանյութերի պաշարները մեծ են, բայց և նրանցով էլ չեն սահմանափակվում Զանգեզուրի հեռանկարները: Հանքավայրերի և հայտածումների մեծ մասը թույլ է շոշափված հետախուզական աշխատանքներով:

Զգալիորեն ընդլայնվել են մյուս հին լեռնահանքային շրջանի՝ Արավերու հեռանկարները: Այդ շրջանի Շամլուղի, Ախթալայի հանքավայրերում, որոնք շահագործվել են մի քանի հարյուրամյակների ընթացքում և համարվում էին լրիվ արդյունահանված, գիտական կանխորոշումների շնորհիվ սովետական երկրաբանները հայտնաբերել են պղնձի և բազմամետաղային հանքանյութերի խոշոր կոտակներ, որոնք իրենց պաշարներով գերազանցում են վաղուց հայտնի կոտակներից: Նոր ձևով են զննահատվել հատկապես Արավերու պղնձի հանքավայրի հեռանկարները, և հին, անուշադրության մատնված հանքերում նորից վերակսվել են մանրամասն երկրաբանական-հետախուզական աշխատանքներ, որոնք արդեն տվել են առաջին դրական արդյունքները: Այստեղ հորատանքների միջոցով պարզվել է հանքանյութի տարածումը մինչև խոր հորիզոնները և հայտնաբերվել են հանքավայրեր, որոնք անցյալում շահագործման չէին ենթարկվել:

Ռեսպուբլիկայի նոր լեռնահանքային շրջան է դառնում Երևան քաղաքից հյուսիս գտնվող

Ախտալի շրջանը: Այստեղ, Փամբակի լեռնաշղթայի ընդերքում, հայտնաբերվել են մոլիբդենի հանքանյութերի, երկաթի և ալյ հանքավայրեր, նեֆելինյան սիենիտների, խոշոր կուտակումներ: Սիենիտները գործնական մեծ նշանակություն են ձեռք բերում նրանցից կավահող հանքեր և վերամշակման կողմնակի պրոդուկտների արդյունահանման տեխնոլոգիան մշակելու կապակցությամբ:

Մեծ հետաքրքրություն է առաջացնում Սևա-նա լճի հյուսիս-արևելյան ափը, որտեղ ուտրա-հիմնային ապարների հետ են կապված քրոմային երկաթաքարի, հրակայուն հումքի, ասբեստի հանքավայրերը:

Հետաքրքիր է նշել, որ ոսկու հանքավայրում պահպանվել են հին հանույթների հետքերը (փելված փորվածքներ, նրանց անցման և հանքանյութերի մշակման գործիքներ), որոնք վկայում են այստեղ դեռ խոր անցյալում ոսկու հանույթի մասին:

Ռեսպուբլիկայի բոլոր հանքային շրջաններում գտնվում են երկաթի հանքավայրեր:

Վերջին տարիներին մեծ ուշադրություն է հատկացվել հանքանյութերի նյութական կազմության մանրամասն ուսումնասիրմանը՝ նրանց մեջ հազվագյուտ և ցրված մետաղներ հայտնաբերելու նպատակով: Այդ մետաղներն իրենց բացառիկ հատկությունների, ինչպես նաև հանման տեխնոլոգիայի մշակման կապակցությամբ ժամանակակից տեխնիկայում (ավտոմատիկայում, էլեկտրոնիկայում, ռադիոտեխնիկայում և այլն) ձեռք են բերել հսկայական նշանակություն: Կատարված հետազոտությունների շնորհիվ Հայաստանի հանքանյութերի կազմում հաջողվեց հայտնաբերել այնպիսի արժեքավոր էլեմենտների խառնուրդներ, ինչպիսիք են՝ ունիում, քալիում, սելեն, թելուր, ինդիում, գերմանիում և այլն, ընդ որում այնպիսի կոնցենտրացիաներով, որոնք մի շարք դեպքերում զգալիորեն գերազանցում են հանքանյութերում եղած սովորական պարունակությունից:

Հանքավայրերի խոշոր չափերի և նրանց հանույթների մասշտաբների կապակցությամբ նույնիսկ հանքանյութերում ցրված մետաղների

փոքր պարունակությունների դեպքում, նրանք կարող են զուգընթացաբար ստացվել զգալի քանակություներով:

Հայաստանի հանքավայրերի հանքանյութերի կազմում հազվագյուտ և ցրված էլեմենտների խառնուրդների հայտնաբերումը և նրանց հանման ռացիոնալ տեխնոլոգիայի մշակումը բնականաբար խիստ բարձրացրեցին հանքանյութի արժեքավորությունը:

Վերևում նշված հանքային շրջանների սահմաններից դուրս հայտնի են, զլխավորապես, ոչ մետաղային օգտակար հանածոների բազմաթիվ հանքավայրեր: Ամենից առաջ դրանց թվին են պատկանում անցյալ երկրաբանական ժամանակի հրաբխային գործունեության բազմազան պրոդուկտները՝ իրենց շինարարական հատկություններով և գունավորումների բազմազանությամբ աչքի ընկնող հիանալի հրաբխային տուֆերը, պեմզաները, խարամները, բազալտները և այլն, որոնք լայնորեն կիրառվում են ինչպես ռեսպուբլիկայի շինարարության մեջ, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս: Այդ բնական շինարարական նյութերի պաշարները հսկայական են և գործնականորեն անսպառ:

Հայաստանում լայնորեն զարգացած են քիմիապես մաքուր այն կրաքարերի հանքավայրերը, որոնք կիրառվում են ցեմենտի, կրի, կալցիումի կարբիդի և վերջինիս բազայի վրա՝ սինթետիկ կառուցվածքային արտադրության մեջ, իրենց դեկորատիվ հատկություններով հայտնի մարմարների հանքավայրերը, այդ թվում հիանալի օնիքսանման մարմարները, դոլոմիտը, գիպսը, դիատոմիտը, կվարցիտները, միներալային ներկերը, թանկարժեք քարերը և այլն:

Բոլորովին վերջերս Երևանի շրջանում, հորատման պրոցեսում, հայտնաբերվել է կերակրի աղի հանքավայր: Իր չափերով այդ հանքավայրը հանդիսանում է Սովետական Միության մեջ ամենախոշորներից մեկը: Այդ կուտակների կարողությունը հասնում է մինչև 500 և ավելի մետրի ու զբաղեցնում է տասնյակ կմ տարածություն: Պաշարները հաշվվում են միլիարդ տոննաներով: Տասնյակ մետր կարողությամբ աղի առանձին շերտեր աչքի են ընկնում իրենց մեծ մաքրությամբ:

Ներկայումս այլևիլի օգտակար հանածոներից արդյունաբերական նշանակություն ունեն և մշակվում են տորֆի կուտակները՝ Բասարգեշարի և Կալինինոյի շրջաններում:

Հայաստանը հարուստ է նաև բոթիչ հանքային ջրերով: Հայտնաբերված և ուսումնասիրված աղբյուրների թիվն անցնում է 200-ից: Լայն հոսակ են ստացել Զերմովի, Արզնիի, Դիլիջանի, Հանքավանի հանքային ջրերը: Տաթև և Դավալու գյուղերի մոտ գտնվող հանքային աղբյուրները մեծ բալնոլոգիական հետաքրքրություն են ներկայացնում:

Արարատյան դաշտավայրի սահմաններում և ռեսպուբլիկայի բարձր լեռնային շրջաններում կատարված հիդրոեկտրաբաժնական տառամնասիրությունները թույլ են տվել հայտնաբերել արտեզյան ջրերի և ստորերկրյա ջրահոսքերի խոշոր կուտակումներ և հաջող կերպով լուծել անջրգի հողերն ու արոտավայրերը ջրելու պրոբլեմը:

Հանքային հարստությունների լայն օգտագործումը, նրանց բազայի վրա խոշոր արդյունաբերական ձեռնարկությունների ստեղծումը կարճ ժամանակում Հայաստանը դարձրեցին Սովետական Միության առաջատար ինդուստրիալ ռեսպուբլիկաներից մեկը:

Ներկայումս ռեսպուբլիկայում միներալային հումքի հայտնաբերված պաշարները թույլ են տալիս նրանց բազայի վրա ստեղծել նոր ձեռնարկություններ և զգալիորեն ընդլայնել գոյություն ունեցողները:

Մեր երկրում տեղի ունեցող շինարարական աշխատանքների բոլոր աճի կապակցությամբ մեծ նշանակություն են ձեռք բերում Հայաստանի բնական շինարարական քարերը: Իբրև բնական ծակոտկեն լցանյութեր՝ թեթև բետոնի և երկաթբետոնի արտադրության համար լայն կիրառություն կարող են գտնել թեթև հրաբխային ապարները (պեմզաները, հրաբխային խարամները, տուֆերը, մոխիրները): Հանքավայրի խոշոր չափերը (հաշվի առնված պաշարները կազմում են մոտ 2 մլրդ. մ³), նրանց անմիջական մոտիկությունը երկաթուղային ճանապարհներին և էքսկավատորներով բաց հանույթի հնարավորու-

թյունները բացառիկ բարենպաստ պայմաններ են ստեղծում հանքավայրերը խոշոր մասշտաբներով մշակելու համար:

Ներկայումս Հայաստանի բնական ծակոտկեն լցանյութերը արտահանվում են Վրաստան և Ադրբեջան: Նրանց արտահանման շառավիղը կարող է զգալիորեն ընդլայնվել: Նրանք մասնավորապես կարող են արտահանվել Պոլոժիե, որտեղ մի շարք տնտեսական շրջաններ (Աստրախանի, Ույանովի, Թաթարական ԱՍՍՌ) չունեն իրենց համալցին ռեսուրսները՝ ծակոտկեն և իներտ լցանյութերի արտադրության համար: Տնտեսական հաշվումները ցույց են տալիս, որ հայկական բնական ծակոտկեն լցանյութերը իրենց օգտագործման տեղում՝ Պոլոժիեի քաղաքներում կլինեն 2—3 անգամ ավելի էժան, քան այստեղ կիրառվող արհեստական ծակոտկեն լցանյութերը (կերամզիտ, պեդլիտ):

Ռեսպուբլիկայի մարմարների հետախուզված պաշարները թույլ են տալիս ընդլայնել մարմարի շինվածքների արտադրությունը՝ շինարարական և էլեկտրատեխնիկական կազմակերպությունների պահանջները բավարարելու համար: Հայկական մարմարը, որ աչքի է ընկնում լավ դեկորատիվ հատկություններով, լայնորեն օգտագործվում է նաև ռեսպուբլիկայի սահմաններից դուրս:

Նրևանի շրջանում գտնված գիպս պարունակող ապարների հզոր կուտակները հնարավորություն են տալիս խիստ ավելացնել գաջի արտադրությունը, որի պահանջը տարեցտարի աճում է: Գիպս պարունակող շերտախմբի մեջ գտնվող գիպսի մաքուր տարատեսակները կարող են արդյունահանվել բոշկական նպատակների համար:

Շինարարության գործում, իբրև ջերմամեկուսիչ և ձյանամեկուսիչ նյութ, լայն կիրառություն կարող է գտնել դիատոմիտը, որի խոշոր կուտակները հայտնաբերված են ռեսպուբլիկայի մի շարք շրջաններում (Աշտարակ, Կոտայք, Սիսիան և այլն):

Հանքային ներկերի հայտնաբերված պաշարները հնարավորություն են տալիս ռեսպուբլիկայում ընդլայնել լաքի-մեքիկ արտադրությունը: Այդ նույն նպատակի համար (լիտապոնի ստա-

ցումը) կարող է օգտագործվել բարիտը, որի հանքավայրերը գտնվում են Ալավերդու շրջանում:

Ուլտրահիմնային ապարների, մագնեզիտների և դոլոմիտների բազայի վրա, որոնց պաշարները զգալիորեն մեծ են, կարելի է կազմակերպել բարձրորակ հրահանս շինվածքների արտադրություն: Կատարված տեխնոլոգիական ուսումնասիրությունները ավել են միանգամայն բարենպաստ արդյունքներ: Թանկարժեք քարերի (ազատի, հասպիսի, օբսիդիանի և ալնի) հանքավայրերի առկայությունը թույլ է տալիս կազմակերպել ակնագործական շինվածքների արտադրություն:

Հատուկ ուշադրության են արժանի Երևանից հյուսիս գտնվող Գուժանսար (Քեթանդաղ) հրաբխի լանջին տարածված օբսիդիանների արծաթափայլ տարատեսակները: Այդ օբսիդիանները օգտագործվել են «Ռուսկիե սամոցվետի» տրեստի կողմից և ստացել բարձր զնահատական:

Կվարցիտի և կվարցա-պեմզային ավազների հանքավայրերի բազայի վրա հնարավոր է ընդլայնել ապակու տարալի արտադրությունը,

որն անհրաժեշտ է պահածոների զարգացող արտադրության և հանքային ջրերի լցման համար: Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի քիմիական ինստիտուտը կվարցիտի մաքուր տարատեսակներից ստացել է բյուրեղապակու տիպի բարձրորակ ապակի:

Անհրաժեշտ է կանգ առնել նաև մի կարևոր հարցի վրա: Դա Հայաստանում ծծմբական թթվի արտադրության ավելացումն է, որի պահանջը տարեցտարի աճում է: Այդ պահանջը առանձնապես կաճի օբսիդացված պղնձա-մոլիբդենային հանքանյութերի հարստացման, տեխնոլոգիական պրոցեսում ծծմբական թթվի կիրառության կապակցությամբ:

Նման փոքրածավալ հողավածում դժվար է լուսաբանել այն բազմատեսակ հարցերը, որոնք կապված են միներալային հումքի օգտագործման հետ: Կասկածից դուրս է, որ միներալային հարստությունների լայն օգտագործման բազայի վրա միայն կարելի է ապահովել ռեսպուբլիկայի ժողովրդական տնտեսության հետագա զարգացումը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՆԱԿԱՆ ՈՐՄՆԱՔԱՐԻ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԸ, ՆՐԱ ՀԱՆՈՒՅԹԸ ԵՎ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Մ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Հայկ. ՍՍՌ Ժողովուրդների շինարարական նյութերի արդյունաբերության վարչության պետ

I. ՈՐՄՆԱՔԱՐԵՐԻ ԵՐԿՐԱՐԱՆԱԿԱՆ ՊԱՇԱՐՆԵՐԸ ԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հայաստանը, ներքոդային ու չորրորդային ժամանակաշրջանների հրաբխային ծագման բազմազան հազվագյուտ բնական քարե նյութերի երկիր է:

Իրենց ֆիզիկա-մեխանիկական հատկություններով քարե նյութերը բաժանվում են մինչև 2000 կգ/մ³ ծավալային կշիռ ունեցող թեթև ծակոտկեն քարերի և 2000 կգ/մ³-ից բարձր ծավալային կշիռ ունեցող ծանր, պինդ քարերի:

Թեթև, ծակոտկեն քարե նյութերի թվին են

պատկանում տուֆերը, պեմզաները, հրաբխային խարամները, պեռլիտները և այլն, իսկ ծանր, պինդ քարերի թվին՝ անդեզիտները, անդեզիտ-բազալիտները, բազալիտները, գրանիտները, գրանոդիորիտները, դիորիտները, մարմարները, կրաքարերը և այլն:

Մեր ռեսպուբլիկայի քարե նյութերի հումքային ռեսուրսները անսպառ են: Տուֆերի պաշարները հասնում են 2 մլրդ. մ³, պեմզա-խարամային նյութերինը՝ ավելի քան 2 մլրդ. մ³, անդեզիտներինը, անդեզիտ-բազալիտներինը և բազալիտներինը՝ մոտ 125 մլրդ. մ³, գրանիտներինը, գրանոդիորիտներինը, դիորիտներինը և կրաքարե-